

SİVAS'TA KALAYCILIK

Ebru SUBAŞI

Öğretmen, M.E.B

ebru_subasi@hotmail.com

Hacer Arslan KALAY

Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi , Gevaş Meslek Yüksek Okulu

Turizm ve Otel İşletmesi

hacerkalay@yyu.edu.tr

Öz

Geleneksel Türk el sanatlarımızdan biri olan bakırcılık sanatı, Anadolu insanının üstün beceri ve zevkini binlerce yıldır yansıtmaya devam etmektedir. Bakır ile bağlantılı olarak gelişmiş olan kalaycılık mesleği yine Anadolu'da büyük ustalık isteyen ender el sanatlarından biridir. Sivas ili, Türk el sanatlarının geleneksel olarak uygulandığı ve günümüzde bile devam edildiği Anadolu'nun önemli merkezlerinden biridir. Günümüzde Sivas ilinde kısmen devam eden kalaycılık mesleğinin kaybolma eşiğinde olması ve unutulmasının önüne geçilmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada, kalaycılık ile ilgili tanımlar ve kalaycılığın tarihçesi anlatılarak, kalaycılıkta kullanılan malzeler ile yapım tekniği ve bugünkü durumuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel el sanatları, bakırcılık, kalay, kalaycılık, Sivas'ta kalaycılık.

Tinsmithing in Sivas

Abstract

Coppersmith art is one of our traditional Turkish handicrafts and continues to reflect the superior skill and pleasure of Anatolia's people since thousands of years. Tinsmith profession developed in conjunction with copper is one of the rare crafts still wishing great mastery in Anatolia. The province of Sivas, is one of the most important centers of Anatolia whereas continues even today the Turkish handicrafts of the traditional applied art. The aim of this study is to prevent the today on the verge of being lost and forgotten partially continued tinsmith the profession in the province of Sivas. In this study, firstly we discussed the definitions relating tinsmith and the history of tinsmith. Later we conducted

on materials and construction techniques used in tinsmith and touched its present state.

Keywords: Traditional handicrafts, tinsmithing in Sivas, coppersmith, tin, tinsmith.

1. Giriş

İnsanoğlu, tarihi boyunca, doğada bulduğu hammaddelerden yararlanmayı denemiş taş, ağaç, boynuz, kemik gibi maddelerden aletler yaparak avlanmayı ve beslenmeyi sağlamaya çalışmıştır (Kartalkanat, 2008: 91). Bir milyon yılı aşkın bir süre boyunca mağaraları ve kaya sığınaklarını geçici barınak olarak kullanmış, sonunda yerleşik bir düzene geçmeye, konutlar ve köyler kurmaya başlamıştır (Sevin, 2003:40). Günümüzden 12 bin yıl öncesinde yerleşik düzene geçen insan, doğada bulduğu nabit bakırı yerleşim yerlerine getirerek, onu soğuk şekilde dövüp biçim vermeye çalışmış (Kartalkanat, 2008: 91), dövme ya da döküm tekniklerini kullanarak istenilen şekli verebildiği madeni, hayatının hemen her alanında kullanmaya başlamıştır (Başak, 2008: 15). Madenleri sıcak ve erimiş halde işleyerek gerçek maden karakterinin öğrenilmesi (Kayaoğlu, 1985:439), madenlerin ısıtılınca kolay işlenebildiklerini, hatta ateşte uzun süre bekletildiklerinde eridikleri, soğuduğunda tekrardan katılaştıklarının fark edilmesi, metalürji⁶² alanında bir devrim olmuştur (Başak, 2004: 2).

Son yıllarda arkeolojik kazılarda elde edilen somut veriler, dünyada madenciliğin günümüzden yaklaşık olarak 10.000 yıl önce Anadolu'da Çayönü'nde başladığını kanıtlamakta (Kayaoğlu, 1985: 439) ve madenciliğin beşiğinin Anadolu olduğu gerçeği bilim dünyasına kabul görmüş bulunmaktadır (Bilgi, 2004: 3). Bilinen tarihi devirlerden beri Türklüğün yapmış olduğu fetihlerde madenciliğin önemli bir role sahip olduğu, yine Türklerin Orta Asya yaylalarında saf olarak altın ve bakır madenlerine rast geldikleri ve bunları ateşte eriterek istedikleri şekilleri vermiş oldukları bilinmektedir (Tızlak, 2002: 407).

Türklerde maden işçiliğinin ileri bir el sanatı sayılması, kullanılan malzemenin cins ve özelliklerinin iyi bilinmesi kadar, işçiliğindeki sağlamlıktan ve süslemedeki ince ve tutarlı zevkten de gelmektedir (Barışta, 1988: 110).

---

⁶² Metalürji: Metallerin ayrılması ve saflaştırılması ile insan ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmesini sağlayan ve bunun için çeşitli işleme tekniklerini kullanan ilim dalıdır. (Bknz, *Yeni Rehber Ansiklopedisi, "Metalürji", İstanbul, 1993, XIV, 65- 66.*)

Geçmişten günümüze doğru insanlık tarihi incelendiğinde madenlerin keşfedilmesine, özelliklerinin anlaşılmasına paralel olarak, maden işleme ve bezeme teknikleri de gelişmiştir. Madeni işleyen ustalar, üzerinde çalıştıkları malzemeye göre uygun teknikleri seçerek maden sanatında doruk noktasına ulaşmışlardır. Bir kültürden öbürüne usta- çırak ilişkisi içinde devredilen bu sanatın Anadolu'da ilerlemesine Roma ve Bizans imparatorlukları katkı sağlamıştır. Binyıllar boyunca sürekli ilerleme kaydeden Yakın Doğu'nun bilinen eski maden sanatı tekniklerini İslamiyet devrinin ustaları geliştirerek devam ettirmişlerdir(Bodur, 1987: 23). Anadolu'da Trabzon, Elazığ, Afyon, Kayseri, Amasya, Ankara, Antakya, Balıkesir, Bayburt, Beypazarı, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kütahya, Malatya, Mardin, Ordu, Safranbolu, Siirt, Sivas, Tokat, Trabzon gibi şehir ve kasabalarda bulunan atölyeler kendi üsluplarını koruyan ürünler üretmişlerdir(Gülensoy, 1994: 6). Bu merkezler, dönemin ihtiyaçlarına göre farklı madenler kullanarak çok zengin ürün çeşidi sunmuşlardır.

Makale kapsamında ele alınan ve bakırcılık mesleğine paralel olarak gelişen Sivas kalaycılık zanaatı, tarihi süreç içerisinde kuyumculuk, bıçakçılık, demircilik, kazancılık gibi iş kollarının yanında ekonomik üretim bakımından önemli bir yere sahiptir. Arşiv belgelerinden, bakırcı ve kazancıların XVI. yüzyılın ikinci yarısında üretimde buldukları, Sivas'ta üretilen bakır eşya ve mutfak kaplarının, Orta Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgelerinde bulunan birçok kültür ve ticaret şehrinde üretilen eşyalarla sanatsal bir bütünlük içinde olduğu görülmektedir. Büyük bir başarıyla yapılan bakraç, kazan, güğüm ve ibrikler, Sivas atölyelerinin kendine has özelliğini yansıtmaktadır(Belli, 1993: 152-154).

Anadolu toprakları, oldukça zengin maden cevheri yataklarına da sahiptir. Nitekim Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılan yoğun araştırmalar sonucunda, Türkiye'de yalnızca 500'e yakın zengin bakır cevheri yatağının varlığı tespit edilmiştir. Anadolu'daki bakır cevheri yataklarının birçoğunun eskiçağdan beri işletildiğini, yapılan araştırmalar doğrulamaktadır(Kayaoğlu,1985:440). Bakır madeni, Osmanlı Devleti'nin kurulmasının ardından Anadolu ve Balkanlarda sıkça işlenerek kullanılmıştır. Balkanlarda Saraybosna, Üsküp, Priştine, Anadolu'da Antep, Maraş, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Muğla, Malatya, Elazığ, Erzurum, Trabzon, Giresun, Ordu, Sivas, Tokat, Kayseri, Çankırı, Çorum, Amasya, Kastamonu, Konya, Burdur, Denizli, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Bursa, İstanbul ve Edirne bu dönemde sayıları oldukça fazla olan bakır madeninin işlendiği atölyelerin en

meşhurlarıydı(Günay,2009:85). Ülkedeki Bakırcı ustalarının en önemlileri de bu merkezlerde yetiştirilmekteydi. Osmanlı döneminde Bakırcılık, bulunduğu şehri ve ülke ekonomisini yakından ilgilendiren bir iş ve sanat koluydu. Birçok Anadolu şehrinde bakırcı esnafının mesleğini icra ettiği ve aynı zamanda yaptığı ürünleri halka pazarladığı “Bakırcılar Çarşısı” denilen çarşılar bulunmaktaydı(Ramazanoğlu,1996: 142).

Bakırın doğada kolay bulunabilmesi kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Bakırın mutfaklara girmesiyle birlikte bakırcılık gelişerek bir iş kolu olmuştur. Bakır kapların sıkça kullanılması ve havayla temasından dolayı korozyona uğramasını engellemek için koruyucu bir katman oluşturmak maksadıyla kalaydan faydalanılmıştır. Kalayın bakırla birlikte kullanımı bakıra yeni bir boyut kazandırmış, bakırın baş tacı edilmesi de kalay madeni ile yaptığı birliktelikten doğmuştur(Diyarbakırlıoğlu, 2010: 157).

Eski çağlardan beri bilinen kalay, gümüş beyazlığında, dövülebilir özelliği olan ve metaller sınıfına giren bir elementtir. Bu özelliğinden dolayı kolayca levha veya tel haline getirilebilir. Beyaz kalayın özgül ağırlığı 7.29 gr./cm³ tür, 231 °C’de erir aynı zamanda zehirleyici değildir(Diyarbakırlıoğlu, 2010: 195). Kalayın kendisi aşınmaya ve korozyona karşı dirençli olduğundan, ayrıca havada bu özelliğini koruyarak hoş bir görünüm sergilediğinden, hem dekoratif hem de aşınmaya ve renk değiştirmeye eğilimli olan metaller üzerine koruyucu sonkat kaplama amaçlı olarak sık sık kullanılır. Günümüzde çok çeşitli kullanım alanları olmakla birlikte en eski ve bilinen kullanım alanı bakır yüzeyleri kaplamak olmuştur⁶³.

Kültepe (Kayseri) kaynaklı yazılı kil tabletlerde kalayın AN.NA ideogramı ile yazıldığı, Asurca “anakum” olarak okunduğu ve Anadolu’nun bu dönemde artan tunç üretimi için gereksinim duyduğu kalayı, Mezopotamya’daki Asur krallığından sağlamış olduğu, günümüzde yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda kesinlikle saptanmıştır(Kaptan, 1981: 166). Kültepe kazılarında ele geçen ve ticari değer taşıyan kalaya değinilen bir mektupta, günümüzden yaklaşık dört bin yıl önce, Asurlu tüccarların kendi ülkelerinden topladıkları ve küçük bağ- demet halinde hazırlamış oldukları kalay çubuklarını, diğer ticari mallarla birlikte Anadolu’ya gönderdikleri yazılıdır. Yine yazılı belgelerde, Mezopotamya’dan Anadolu’ya gönderilmek üzere hazırlanan kalay bağ- demetlerinin rutubete karşı bozulmadan korunması için özel sargılarla muhafaza edilmeye çalışıldığına değinilmiştir(Anonim, 2014:63).

⁶³ URL: <http://malzeme bilgisi.blodspot.com>, Erişim tarihi: 12 Eylül 2013

Günümüze gelindiğinde, Anadolu'da en eski kalay madeni ocağının Niğde- Celaller Köyü daha sonra Tunceli, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul- Şile, Eskişehir, Bursa, Manisa, Kırşehir, Amasya, Uşak, Niğde, Sivas ve Aksaray yörelerinde olduğu bilinmektedir(Diyarbakırlıoğlu, 2010: 195).

Geleneksel mutfak kültüründe yiyeceklerin pişirilmesi ve saklanmasında eskiden beri kil veya kalaylanmış bakır kap kacağın kullanıldığı bilinmektedir. Yemeklerin doğal tadında ve sağlıklı olması düşüncesiyle materyal olarak bu malzemeden yapılmış olmaları önemlidir(Akın, 2014:40).

Kalaylama, bakırdan üretilen bir ürünün yüzeyine kül renginde ve yumuşak yapıda olan kalayla bir nevi lehim işlemi olarak tanımlanabilir(Özkoca-Bozkurt, 2013:102). Özellikle mutfaklarda kullanılan bakır kapların çabuk oksitlenmemesi ve bakır zehirlenmelerinin ölüme sebep olmaması için bakır kaplar kalayla sırlandırılmaktadır(Diyarbakırlıoğlu,2010: 156). Anadolu kültür miraslarından olan bakırcılık ile bakırcılığa paralel olarak gelişmiş kalaycılık meslekleri her zaman aynı çerçeve içinde yer almışlardır. Kalaycılık mesleğiyle uğraşan ustalar “kalaycı” olarak adlandırılmıştır.

Araştırma konusunu oluşturan kalaycılık, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Sivas'ta da eskiden beri bakırcı atölyelerinin yanı başında bulunan küçük dükkânlarda yapılagelmiştir. Ayrıca yörede gezici kalaycılar olarak hizmet veren meslek erbapları da at veya eşek arabaları üzerine yükledikleri araç gereçleriyle her yıl ilk bahar ve son bahar mevsiminde yayla ve köyleri dolaşarak, köy ağası veya muhtar tarafından gösterilen alana ocaklarını kurup ateşlerini yakmış, burada yaşam süren insanların kalaylanması için bekleddikleri eşyalarını kalaylamışlardır. Köy halkının her zaman aynı kalaycıyı beklemesi ve bir başka kalaycıya kaplarını emanet etmek istememesi ve tüm köyün bakır kaplarını kalaylamanın çoğu zaman bir haftadan daha uzun bir zaman alması kalaycı ustasının yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarının köy halkı tarafından karşılanmasını gerektirmiştir.

Hızla değişip gelişen sosyo- ekonomik yapı, bakır kapların günlük hayattaki yerini ve önemini azaltmıştır. Bakırdan yapılan ağır ve güzel kaplar çoktan yerini makineyle yapılan ince ve hafif kaplara bırakmış ve bu ince bakır kapların da yerini alüminyum ve plastik gibi daha ucuz malzemeden yapılmış kap- kacak almaya başlamıştır. Bu yüzden geleneksel bakırcılık sanatı her geçen gün biraz daha gerilemiştir(Kayaoğlu,1985: 443). Bakırcılık sanatının önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte bu sanata bağlı olarak gelişmiş olan kalaycılık mesleğinde yok olmayla karşı karşıya kalmıştır.

Günümüzde diğer birçok ilde olduğu gibi Sivas'ta da sadece bir veya birkaç dükkanla sınırlı kalan kalaycılık mesleği zorla yürütülmeye çalışılmakta, gezici kalaycılık ise tamamen kaybolmuş zanaatlar arasında çoktan yerini almıştır.

2. KALAY YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER

2.1. Ocak

Çok basit bir düzenele hazırlanan ocak, dört ayaklı masa şeklinde yapılmış tezgâhtır. Tezgâhın ortasında oluşturulan çukurlukta taş veya odun kömürü yakılır. Ocağın zemine yakın bölümünde yörede “köfle, küfle” olarak adlandırılan havalandırma borusu yer alır. Bu borunun amacı ocağın alttan hava almasını sağlayarak kor halindeki ateşin sönmesini engellemektir. Bundan başka ateşin sönmemesi için sürekli harlanması gerektiğinden genellikle manda derisinden yapılmış körük kullanılır⁶⁴.

Foto. 1: Bakır ve kalay yapılan ocak.

⁶⁴ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

2.2. Kıskaç

Tavlanacak veya kalay yapılacak bakır kabı, ateşe belli bir mesafede tutabilmek amacıyla kullanılan kerpetene benzer, uzun saplı bir tür kıskaçtır. Yörede “ebleş” olarak ta adlandırılır⁶⁵.

2.3. Pamuk

Rulo şeklinde üretilmiştir. Steril olmayan pamuk parçalara ayrılarak avuç içinde kolayca hareket ettirilebilecek şekilde küçültülür⁶⁶.

2.4. Kömür

Taş kömürü veya odun kömürü kullanılır. Yörede, uzun süre kor özelliğini devam ettirebilme özelliğinden dolayı çoğunlukla taş kömürü tercih edilmektedir⁶⁷.

2.5. Kalay

Dövülerek şekillendirilebilen kalay, kolayca tel veya levha haline getirilebilir. Bu metal, kalaycılığın esasını teşkil eder. Yapılacak işlemde kolaylık sağlaması bakımından çubuk halinde hazırlanmıştır ve ısıtılarak kullanılır⁶⁸.

2.6. Nişadır

Amonyak tuzu olarak bilinen amonyum klorür bileşiğidir. Metalin yüzeyinde hasıl olmuş oksit tabakasını kaldırdığından metal, lehime müsait hale gelir. Beyaz toz halindedir⁶⁹.

2.7. Tuz Ruhı

Hidroklorik asit, hidrojen ve klor elementlerinden oluşan, oda sıcaklığı ve normal basınçta gaz halinde bulunan kimyasal bileşiktir. Halk arasında *tuz ruhu* olarak da bilinir⁷⁰.

2.8. Kostik

Kostik ya da sud kostik sodyum hidroksit içerikli kimyasal bazın ticari adıdır⁷¹.

⁶⁵ Bu bilgiler Sivas'ta Bakırcı Ustası Hasan Bülent DURAK'tan alınmıştır.

⁶⁶ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

⁶⁷ Bu bilgiler Sivas'ta Bakırcı Ustası Hasan Bülent DURAK'tan alınmıştır.

⁶⁸ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

⁶⁹ URL: <http://tr.wikipedia.org>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2013

⁷⁰ URL: <http://tr.wikipedia.org>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2013.

⁷¹ URL: <http://tr.wikipedia.org>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2013.

Foto. 2: Nişadır, kalay çubuğu, pamuk.

3. Kalay Yapım Tekniği

3.1. Kalay Yapılacak Bakır Eşyanın Tavlanması

Bakır bir kabın kalaylamaya hazır olabilmesi için bazı işlemlerden geçmesi gerekmektedir. Bu işlemlerden ilki "tavlama" olarak adlandırılır. Tavlama işlemindeki amaç, daha önce kalaylanmış malzemeler taş veya odun kömürü yakılan ocağın ateşine tutularak kap üzerinde zaman içerisinde kullanmadan oluşan yağ ve kirin yakılarak yok edilmesidir. Kabin üzerinde yağ ve kir olduğu takdirde kalay tutmamaktadır. Hiç kullanılmamış ve kalaylama işlemi yapılmamış kaplara "kızıl kap" denir ve bu kaplara tavlama işlemi yapılmaz⁷².

⁷² Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

3.2. Kalay Yapılacak Bakır Eşyanın Temizlenmesi

Bakır kap kalaycıya geldiği zaman ilk işlem olarak tavlânır, sonra eğer çok kirli ise, kostik denilen ilacın içine atılır ve bir kaç gün beklenir. Kostik bakır kabın iç ve dış yüzeyinde ne kadar kir varsa, onu yumuşatır, yok eder. Bakır kap kostik ile temizlendikten sonra hâlâ üzerinde kir ve yağ kalmış ise tuz ruhuna batırılan bir bez ile iyice ovularak tekrar temizlenir. Daha sonra kalay ustası bir bezin üzerine koyduğu kum ile kabın iç ve dış yüzeyini yuvarlak hareketlerle ovalayarak temizler. Kumla temizleme işlemine bakır kabın kırmızı veya beyaz katmanı ortaya çıkana kadar devam edilir. Büyük olan bakır kapların içine kum konur ve kumun üzerine bir bez örtülerek usta tarafından kabın içine girilir. Usta ayaklarıyla kumu kaba sürer böylelikle kap temizlenir. Bu şekilde kalaylanacak zemin kalay almasını engelleyecek tüm kir ve atıklardan arındırılır. Eğer bakır kap yıpranmış, kırılmış veya ezilmiş ise bakır ustası tarafından tamir edilir⁷³.

Foto. 3: Bakır kabın kumlama yöntemiyle temizlenmesi.

⁷³ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

3.3. Bakır Eşyanın Kalaylanması

Bakır kabın tavllanması ve temizlenmesi işleminden sonra kalaylama işlemine geçilebilir. Kalaylama işlemine hazır hale getirilen kap ocakta ısıtılır (Resim No: 4). Bu işlem sırasında kap kısıkaç ile tutulur. Usta kabı ateş üzerinde sürekli çevirerek kabın her tarafının eşit derecede ısınmasını sağlar. Kabın ne kadar ısınması gerektiğini usta yıllar içinde tecrübe ederek öğrenmiştir. Isınan kap üzerine toz nişadır hızla serpilir ve ele alınan pamuk yardımıyla kaba sürülerek yedirilir (Resim No: 5). Bu işlemin hemen ardından kalay çubuğunun bir ucu kaba değiştirilir, eğer kalay eriyik haline geliyorsa kalay çubuğu hızla kabın üzerinde gezdirilir (Resim No: 6). Kalay işlemini bize anlatan usta kalayın 360 C⁰ de eridiğini ve bu derecenin üzerinde kalayın çürüdüğünü belirtti. Kalay çubuğu sürülen ve bu sırada ateş üzerinde kısıkaç ile sürekli çevrilen kaba kalay, ele alınan pamuk yardımıyla yuvarlak hareketlerle hızla yedirilir (Resim No: 7). Bu işleme kalay yapılacak kabın tüm yüzeyi kaplanıncaya kadar devam edilir ve ardından kabın üzerinde kalan kalayın fazlası pamukla sıyrılarak alınır (Resim No: 8). Buna bakırcılıkta "ikinci tav" denilir. Bu şekilde bakır kabın kalaylanması işlemi sona erer (Resim No: 9). Bugünkü anlayacağımız anlamda kalay bir nevi kaplama ve parlatma işlemidir⁷⁴.

Bakır kapta pişirilen ve bekletilen yemeklere kaptan bakır karıştığında, alınan bakır miktarı artmakta, bu da zehirlenmeye neden olmaktadır. Bu nedenle, bakırın besinle doğudan temas etmemesi için bu kaplar kalaylanarak kullanılmaktadır. Günlük kullanıma yönelik kaplar her 6 ayda bir kalaylanmalıdır⁷⁵.

---

⁷⁴ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

⁷⁵ Bu bilgiler Sivas'ta Kalaycı Ustası İbrahim ÖDÜL'den alınmıştır.

Foto. 4: Kalayı Yapılacak Olan Kabın Ocakta Isıtılması.

Foto. 5: Kalayı Yapılacak Bakır Kaba Nişadır Sürülmesi.

Foto. 6: Bakır Kaba Kalay Çubuğunun Sürülmesi.

Foto. 7: Bakır Kaba Kalayın Pamukla Yedirilmesi.

Foto. 8: Kalayı Yapılan Bakır Kabin Fazla Kalayının Sıyrılarak Alınması.

Foto. 9: Yeni Kalayı Yapılmış Kaplar.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Köklü bir geçmişin ürünü olan ve çok zengin çeşitliliğe sahip Türk el sanatlarının en önemlilerinden biri olan maden sanatı içinde yer alan bakırcılık sanatı, Anadolu'da bir beceri ve uzmanlık alanı haline gelmiştir. Bütün el sanatlarında olduğu gibi bakırcılıkta da ürün olarak Anadolu sonsuz bir zenginliğe sahiptir(Özdemir-Kaya, 2011:1249).

M.Ö. dönemden itibaren Orta Asya'da Türkler madeni özellikle bakır madenini yanı sıra bakır ve kalayı karıştırarak tuncu işleyerek ileri düzeyde bir sanat oluşturmuşlardır(Tızlak, 2002: 407). Ortaçağ'da Muş, Siirt-Madenköy, Bitlis, Murgul, Erzincan, Maden (Ergani), Küre gibi merkezlerde bakır işletilmekteydi. Selçuklu Devri'nde bu merkezlerin yanı sıra Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya gibi ticaret merkezlerinde bakırcılık sanatının önemli bir zanaat dalı olduğu bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde yaygın olarak kullanılan bakır eserlerin kap çeşitliliği, form özellikleri, malzeme ve yapı teknikleri, süslemeleri olağanüstü bir işçilik ile karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Tokat, Sivas, Amasya, Kastamonu, İstanbul, Afyonkarahisar, Muğla, Konya, Küre, Trabzon, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Gaziantep, Maraş, Mardin gibi bazı önemli merkezlerde ham bakır toplusunun sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde biçimlendiren atölyeler yer almaktadır. Bu merkezler önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuşlardır(Karpuz: 2002:690)

Bakır, yalnız Türk sanatı içinde değil, dünya sanatı içinde de oldukça geniş alanda kullanılmıştır fakat Türklerdeki yeri bambaşkadır. Kazan, güğüm, mangal, tabak, bakraç, sabunluk, ibrik, sefer taşı, fincan zarfı, leğen, havan, kazan, şifa taşı gibi gündelik hayatımıza girmiş "kap- kakak"ların pek çoğunda bakırın derin izleri bulunmaktadır(Gülensoy, 1994: 6).

Kalaycılık , Anadolu'da Türk kültürünün bir parçası olan bakırcılığa bağlı olarak gelişme göstermiş bir zanaattir. Bakırdan üretilen mutfak eşyası kalaylandığında sağlıklı, uzun ömürlü ve aranır olunca kalaylı bakır kullanımı da yayılmıştır. Yerleşik toplumlarda bakır eşyanın kalaylanması kalaycı dükkânlarında, göçebe toplumlarda ise seyyar kalaycılar tarafından yapılmıştır(Diyarbakırlıoğlu, 2010: 157).

Özellikle mutfak eşyası olarak kullanılmasından dolayı bakırın oksitlenmesini önlemek için kalayla sırlanması gerekmiştir. Sağlıklı ve uzun ömürlü olması dolayısıyla tercih edilen kalaylı bakır kaplar yüzlerce yıl

mutfaklarda yerini muhafaza etmiştir. Bakır gibi yumuşak ve kolay şekil verilebilir bir maden olan kalayın, hava ile teması sonrasında kolay oksitlenmemesi, korozyondan korunması gereken eşyalarda çokça başvurulmasında en önemli etken olmuştur(İşcan: 2013: 78).

Hızla değişip gelişen sosyo- ekonomik yapı, bakır kapların günlük yaşamdaki yerini ve önemini azaltmıştır. Bakırdan yapılan ağır kaplar yerini makineyle yapılan ince ve hafif alüminyum, plastik, cam ve çelik gibi malzemelerden yapılmış kap- kacaklara bırakmıştır(Kayabaşı, 2014: 733). Mutfaklarımıza belki annelerimizin çeyizi ile gelen ve yüzyıllardır bizimle yaşayan bakır kaplar ve bakırcılığın sonu böyle gelmiştir(Diyarbakırlıoğlu, 2010: 157). Bakırcılık ve buna bağlı olarak gelişmiş olan kalaycılık mesleği günümüzde, tüm bu sebeplerden dolayı diğer yörelerde olduğu gibi Sivas'ta da sırf geçim kaynağı olarak devam ettirilmeye çalışılan meslekler arasında çoktan yerini almıştır. Sivas ilinde, günümüzde sadece onarım ve kalaylama işiyle uğraşan birkaç dükkânla sınırlanan bu sanat yok olmaya yüz tutmuştur. Maden sanatı geleneğinin yaşatılabilmesi için, gerekli önlemlerin alınması, bu sanatın geleneklere uygun olarak yaşatılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Dileğimiz, tarih, coğrafya ve zaman süzgecinden geçerek bizlere ulaşmış olan, bundan sonra da Anadolu insanı ile birlikte yaşaması gereken, ancak her geçen gün sanayi, teknoloji ve ilgisizlik karşısında yok olma noktasına gelen tüm sanat dallarımızın bundan sonra da devam ettirilerek gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Kaynakça

AKIN, Galip (2014) “Geleneksel Mutfak Kültürünün Beslenme Açısından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3).

ANONİM (1984). "Bakır", *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi II*: 1170-1172.

ANONİM (2014) *Yaşayan El Sanatlarımız*, MEB Yayınları, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 63.

BAŞAK, Oktay (2004), “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi ile Cahit Sıtkı Tarancı Müzesinde Bulunan Türk İslam Dönemine Ait Bir Grup Madeni Eser”, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Van.

BAŞAK, Oktay (2008), "Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı", *Görsel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, Erzurum, s.15.

BARIŞTA, H. Örcün (1988), *Türk El Sanatları*, Ankara, s.110.

BARIŞTA, H. Örcün (2005), *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 270-275.

BELLİ, Oktay- KAYAOĞLU, İ. Gündag, (1993), *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi*, İstanbul.

BİLGİ, Önder (2004), "İlk Metal Bakır", *Anatolia Cradle of Castings*, (Çev: CAROL Stevens Yürür), *Anadolu Dökümün Beşiği*, İstanbul, s. 3.

BODUR, Fulya (1987), *Türk Maden Sanatı*, İstanbul, s. 23.

DİYARBAKIRLIOĞLU, M. Ali (2010), *Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar*, İstanbul, s. 157.

GÜLENSOY, Tuncer (1994), "Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi", *Milli Folklor*, III, Ankara, s. 6.

GÜNAY, Nejla (2009), "Maraş'ta Bakırcılık Sanatı ve Ali Usta", *Milli Folklor*, Yıl:21, Sayı: 81, s. 83-88.

İŞCAN Abdulbaki (2013), *Anadolu Şehrinin Günlük Hayatında Su Kültürü: Kalayın Cazibesi*, Ankara.

KAPTAN, Ergun (1981) "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni", *MTA Dergisi*, Sayı 95-96, Yıl. Ankara, s. 166- 172.

KARTALKANAT, Ahmet (2008), "Anadolu'da Madencilik Tarihi; Kütahya- Gümüşköy'de 3500 Yıldır Süren Madencilik Çalışmaları", *MTA Dergisi*, 137, Ankara, s. 91.

KAYAOĞLU, İ. Gündag (1985), "Maden İşçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını I. Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, Beytepe, 439.

KAYABAŞI, Nuran, H. Sinem Şanlı (2014), "Türkiye'de Dövme Bakırcılık Sanatı", *International Journal of Science Culture and Sport*, I, Ankara, s. 733.

KARPUZ Emine(2002) “Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, *Türkler*, C. 12, Ankara 2002, s. 425–432.

ÖZDEMİR, Melda- KAYA, Fatma Ozan (2011), “Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, s. 1249-1250.

ÖZKOCA, Begül- BOZKURT, H. (2013) “Çorum İli İskilip İlçesi Geleneksel El Sanatlarına Genel Bir Bakış”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu Sözlü Bildiri, Cilt 6, Sayı 12.

RAMAZANOĞLU Ökkeş (1996), “234 Numaralı Maraş Şer’iye Sicili H.1332–1325/M.1904–1907”, (K.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş.

SEVİN, Veli (2003), *Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 40.

TIZLAK, Fahrettin (2002), “Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik”, *Türkler Ansiklopedisi*, VII, Ankara, s. 407-414.

URL: http://malzeme_bilgisi.blodspot.com, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2013.

URL: <http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi : 20 Eylül 2013.

Kaynak Kişiler:

Hasan Bülent DURAK, Bakırcı Ustası, Sivas.

İbrahim ÖDÜL, Kalaycı Ustası, Sivas.